

## POTANSİYEL ÖZGÜRLÜKTEN EYLEMSEL ÖZGÜRLÜĞE

Araş. Gör. Nesrin KALE\*

### 1. Liberallik: Daha fazla/cüretkâr özgürlük

İnsanın ilkçağlardan itibaren kendine malettiği, gönül verdiği değerlerden biri olan özgürlük (freedom) kavramı olarak serbestlik, bağımsızlık, irade, açık sözlülük, serbest düşünüş gibi anlamları içermektedir. Özgürlük terimi ilk kez Yunancada  $\eta \epsilon \lambda \epsilon \upsilon \theta \epsilon \rho \iota \alpha$  sözcüğü ile ifade edilmiş, Latin dünyasında ise libertas veya liberalis sözcükleri özgürlük anlamında kullanılmıştır; (liberality; liberallik). Zaman içinde özgürlük ve liberallik kavramları birbirlerinin yerine kullanılmakla birlikte bu iki kavramın ifade ettiği özgürlük; serbestlik anlamları arasında bir nüans vardır. Liberallik, cüretkârlığa; küstahlığa, kural tanımazlığa varan daha fazla serbestliği; eyleme dönük daha cesur bir özgürlüğü yansıtırken, özgürlük (freedom) daha zararsız hatta düşünsel; ideal bir serbestliği ifade etmeye daha uygundur. Gerçekte de tarih boyunca özgürlük ve özgürlükler insanın doğuştan getirdiği bir hak, bir değer olarak kabul edildiği halde bir taraftan da toplumsallık; toplumsal sorumluluk, toplumsal düzenin devamı gerekçeleriyle yasalarla sınırlandırılmış ve çoğu kez haksız yere insanın özgürlük ve diğer hakları ihlâl edilip ortadan kaldırılmıştır, yani ebedi ifadelerle insana mâl edilen; sunulan özgürlük sık sık onun elinden alınmıştır. Rousseau'nun deyişiyle insan özgür doğar ama yaptığı toplumsal sözleşme nedeniyle her yerde zincire vurulmuştur (Rousseau, 1974; s. 12). Toplumsal düzenin hukukla ve başka kurallarla sağlanması gerekliliğini yadsımamakla birlikte, özgürlüklerin hak olarak insana verilip ama sonra da toplumsal düzeni tehdit ediyor gerekçesiyle davranışlara düşüncelere sınırlar getirmenin (ölçüsünün) nerede başlayıp nerede biteceği, ülkelerin rejimlerine, toplumsal gerçekler olarak saptanan olgularına, değerlerine; (toplumsal sözleşme kurallarına) bağlı olacağından insana yasaklar koymanın günümüzde yaşanan olaylarda gözlediğimiz gibi istismara çok yatkın bir tutum (olgu) olduğunu düşünmekteyiz. Bu istismarın totaliter veya de-

\* A.Ü. EBF. EPÜ-ESTT Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

mokratikliği tam olarak içine sindirememiş demokrat görünümlü rejimlerde çok yoğun olarak yaşandığı bir gerçektir. Demokrat ülkelerde ve uluslararası ilişkilerde bile insan ihlallerine sıkça rastlandığına göre, bu durumu önlemek insanın insan olma hakkını korumak için ne yapmak gerekecektir? İnsanın, haklarını koruma serüveninde, sahip olması gereken eylem bilinci ve sorumluluğunu irdelerken liberallik kavramının bu eylem olanağını daha iyi yansıttığını düşünmekteyiz çünkü böyle bir serüvene atılmak için öncelikle cesaret gerekmektedir. 17. ve 18. Yüzyıllarda ortaya çıkan liberalizm de, getirdiği bu özgürlük cesaretini empoze eden felsefesiyle o zamana kadar krallıklar, kilise ve başka grup, kişi veya geleneklerin baskısı, sömürüsü altında ezilmiş, özgürlüğe susanmış kitleleri peşinden sürüklemiş ve en radikal toplumsal hareketlere kaynaklık etmiştir. O yıllarda özellikle İngiltere, Fransa ve İtalya'da bu doktrinin ateşli savunuculuğunu yapan liberaller, devrimci hareketlerin öncüleri olarak tarihe geçmişlerdir. Voltaire, Locke, Goethe, Thomas Jefferson, Benjamin Franklin, Diderot, Rousseau, Adam Smith, Montesquieu, Givonni Vico gibi belli başlı liberal düşünürlerin ortak kabulleri; insanın en yüksek değer olan özgürlüğe, diğer erdemlere ve akla sahip olduğudur. İşte bu özellikleriyle de, her türlü dış etken; otorite; baskı karşısında aklı ile hareket edip kendini gerçekleştirmeli yani bireyselliğini korumalı ve sürekli bir değişimi hedeflemelidir çünkü bireysel olma bilincinin yanısıra kişiye kişi olma olanaklarını açacak, onu mutlu edecek bir diğer önemli olgu değişimdir.

Liberal düşünceler Aydınlanma çağında yeşermekle birlikte, İlkçağdan itibaren bir çok düşünürün, aydınım dış belirlemeler, sınırlandırmalar karşısında insanın özgür olması gerektiğini ya da yalnızca (sınırlamalara değinmeden) insanın aklının, tinsel yetilerinin mükemmelliğini savunduğunu görmekteyiz. Bu anlamda örneğin İlkçağda Sofistlerin, Aristoteles'in ve Stoacıların, 16. yüzyılda Calvin'in (1509-1564) ve Montaigne'nin liberalizmin öncülüğünü yaptığını ileri sürebiliriz. Toplumsal yaşamında vatandaş-köle ayrımı olmasına rağmen en hümanist düşünceler yine Eski Yunan'da ortaya çıkmıştır. sözgelimi Sofist Protagoras'a (M.Ö. 480-410) göre devlet, vatandaşlar için iyi olanların tayin edicisidir ve bireysel kararlar ile toplumsal kararlar birbirleriyle çelişir nitelikte olamazlar çünkü "insan herşeyin ölçüsüdür". Sofistler ayrıca, "Tanrılar bütün insanları özgür yaratmışlardır; hiçbir insan köle olarak doğmamıştır" şeklindeki düşünceleriyle toplumlarındaki kölelik kurumuna da karşı çıkarak oldukça liberal bir tutum sergilemişlerdir.

Aristoteles ise insanın en büyük mutluluğa kendi etkinliği ile iyiyi seçerek ulaşabileceğini ileri sürer. Her varlık ona göre, kendi özünün,

kendine özgü etkinliğinin gelişmesiyle mutlu olabilir. İnsanın özü de akıl olduğuna göre insanı mutluğa götürecektir olan aklının etkinliğidir. Felsefesinde İnsanın aklına, (cesaret, ölçülü-düşünceli olma, yüksek ruhluluk, adalet, dostluk gibi) etik erdemlerine, eylemine (praxis), doğru görüşüne (phronesis) ve yaratma etkinliğine (poiesis) verdiği önemden dolayı bugün insan hakları düşüncesinin babası sayılmaktadır Aristoteles.

Stoacılar'a göre usa uygun davranmak insanın kendi kendisine uygunluğu demek olup, bilgeliğe teorik ve pratik erdemi elde ederek varılır. Pratik erdem usa uygun davranmaktır. Mutluluk bilgelikte, bilgelik doğaya uygun davranmaktır (Hançerlioğlu, 1977). Calvin'e göre de insanın Adem ile Havva'dan beri ruh temizliği için yaptıkları inanmaları, insanın kendini bulması değil tersine kendisini reddetmesi demektir. Montaigne de insanın doğuştan özgür olduğunu ama ölçülerle kendisini birtakım çemberler içine hapsedtiğini ileri sürer. Oysa ona göre bu en kötü, en himbilca bir yaşama yoludur (Montaigne, 1979; s. 226).

Ashında insanlık tarihi, toplumsal sınırlamalar karşısında insanın bireysel özgürlüğü için verdiği savaşımın tarihidir. Sokrates'in kendisine yapılan (düşünceleriyle gençlerin kafasını karıştırdığı yolundaki) haksız suçlamalar karşısında mahkemede vargüçüyle kendi savunusunu yapması ve sonra da zehiri içerek hayatına sonvermesiyle İlkçağ'dan başlayan bu tarih çok daha yoğun savaşımın hâlâ sürmektedir. Modern zamanlara kadar insanlar özgürlük hakkını sahip olmaları gereken bir değer olarak kabul edip savunmalarına rağmen bu savunuları (gerekçeleri) resmi belgelere dayanmıyordu. Modern çağlardan itibaren özgürlükler resmîyet kazanarak, teminat altına alınmasına rağmen, anayasalar, bildirgeler insan istismarını önleme işlevi görememişlerdir ve bugün artık, insan haklarının gerek ulusal gerekse uluslararası boyuttaki ilişkilerde, olaylarda, uygulamalarda sık sık ihlâl uğraması ciddi bir insan sorunsalıdır.

## 2. Özgürlük evrensel bir haktır

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insanın 'devredilemeyen' bazı 'temel haklarının' ve 'özgürlüklerinin' bütün insanlar tarafından saygı göüp, korunarak teminat altına alınması için 1948 yılında ilân edilmiştir. 'Temel haklar', 'kişi hakları', 'temel kişi hakları' diye de adlandırılan insan hakları, insanın değerini koruma istemleri olarak ortaya çıkan bazı gereklilikleri dile getirirler.

Bildirgenin birinci maddesindeki, "Bütün insanlar, hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar" ifadesinde, özgürlük, vazgeçemeyeceği; devredemeyeceği temel bir hak olarak verilir insana. Otuz maddelik bildirgenin yirmidokuz maddesi hep kişilerin sahip olmaları gereken haklar ve özgürlüklerle ilgilidir ancak tek bir madde ile bunların tümüne bir sınırlandırma getirilmiş olur; bu maddeye göre, her şahsın ... içinde yaşadığı topluluğa karşı vacibeleri vardır ... her şahıs genel refahın muhik icaplarını karşılamak için tesbit edilmiş kayıtlamalara tabiidir. Bu bildirgeden aldığımız mesajın benzerini 1789 İnsan ve Vatanadaş Hakları Evrensel Bildirgesinde de bulabilmekteyiz; insana atfedilen çeşitli haklara dördüncü maddeyle bir koşul getirilir; "Özgürlük başkasına zarar vermeyen herşeyi yapmaktır"

Bildirgelerdeki özgürlükler, haklar hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm insanlar içindir; evrenseldir ama, bugün yeryüzünde hiçbir devlet yoktur ki, kendi ülkesinde Evrensel Beyannamelerde (veya anayasasında) yer alan bütün ilkelere tam olarak uyulduğunu iddia edebilsin. Bugün hâlâ birçok ülkede ırk, renk, din ayırımı gözetilmekte, insanlara (hatta çocuklara) işkence yapılmakta ve daha birçok çeşitli insan istismarlarına göz yumulmaktadır.

Evrensel bildirgelerde veya anayasalardaki insanın özgürlüğü onun doğuştan getirdiği bir hak olarak tanımlanır ya da varsayılır ve diğer özgürlükler de bu kabulden doğarlar. Olması gerekeni idealize eden bu belgeler özgürce yaşamının, hakların teminatı olarak kabul edilir. Özgürlüğün doğuştan gelen bir değer; hak olması insana her koşulda özgür olabilme olanağını açmakta yani ona özgür olduğu ya da (özgür değilse) özgürleşmesi gerektiği bilincini kazandırmaktadır. İşte insana özgürleşme yolunu açacak olan bu bilinçdir ve sözkonusu belgelerin asıl işlevi de bu idealin yaşama geçirilmesine (gerçekleştirilmesine) önyak olmaktadır. Aksi halde insana verilen özgürlük, süslü ifadelerde 'yaşayan' gizil (potansiyel) bir kavram; hak, bir değer olmaktan öteye gidemeyecektir. Soysal'a göre de; "Anayasalarda hakların, özgürlüklerin sayılması o kadar önemli değildir. Ya da Uluslararası bildirgelerde bir takım hakların sayılması, edebiyatının yapılması da önemli değildir. Önemli olan; insanın bunlara sahip çıkabilmesidir (Soysal, 1980; s. 105).

##### 5. Kişideki bilinçlenme ve başkaldırma gerekliliği

Özgürlük potansiyelinin yaşama geçirilmesi; eyleme dönüştürülmesi için öncelikle insanın evrensel özgürlüklerinin haklarının istismar edilmemesi, özgürlüğün düşünce ve eylemlerle yaşatılması ama eğer bu

insansal haklar zedeleniyorsa o zaman da bunu önlemek için insanın her türlü engelle karşı insan için savaşım vermesi gerekmektedir. Tarihte insanlık adına savaşmış olan düşünürlerin, aydınların, insanların, ülkelerin, toplulukların çabaları özgürlüğün eylem haline dönüşmesini, özgürlüklere ve haklara sahip çıkılmasını örneklemektedir (ki bunlara liberal eylemler diyebiliriz).

İnsanın gelişmesinin sürekli bir doğuş, sürekli bir uyanış olduğuna inanan Fromm'a göre; biz genellikle yarı uykudayızdır ve işimize başlamak için ancak yettiği kadar uyanırız. Ama biricik önemli ödev olan yaşamaya başlamak için yeterince uyanmış değiliz. İnsan ırkının en büyük liderleri, insanı yarı-uykusundan uyandırmış olanlardır. İnsanlığın en büyük düşmanları ise uyku ilaçları gibi insanlığı uyutanlardır (Fromm, 1981; s. 218).

Haklara sahip çıkmanın ön koşulu olan bilinç üç boyutludur; İlk boyutu (aşaması) bildirelerde dile gelen evrensel hakların özgürlüklerin bilgisine sahip olmaktır. Ancak bu bilgi gerekli ama yeterli olmayıp, asıl önemli olan hakların korunmasını, sürekliliğini sağlayan eylem aşamasının (3. bilinç boyutunun) ilk basamağıdır. Bu bilgi (2. aşamada) olgu, olay ve ilişkilerde değerlerin (hakların) zedelenip zedelenmediği konusunda bir bilinçlenmenin ortaya çıkmasını sağlamalıdır. Yani, özgürlük, haklar gibi değerleri olduğunu bilen insanın toplum yaşamında bu değerlerinin ihlâl edildiği durumları da (bu durumun bir problem olduğunu) görebilmesi gerekir. İşte bu, kişiye düşünsel veya eylemsel başkaldırma olanığı sunacak, liberal bir bilinçtir, çünkü "kişi değerlerinin bilgisi bir imkânlar bilgisidir"; olması gerekli şeyin olmamasından rahatsız olan kişi için o olmayı gerçekleştirme olanakları açılacaktır.

Kişinin özgürlüğünü sağlayan bilinçlenme ve başkaldırma eylem koşulu, artık bu aşamadan sonra kişi tekelinden çıkıp tüm insanlığı kapsamına alacağından tek tek kişilerin diğer insanlardan da kendilerini sorumlu hissetmeleri ve onlar için de her zaman başkaldırmaları gereklidir.

İnsan ilişkilerinin giderek yozlaştığı 'sananeci' 'bananeci' tutumların yaygınlaşarak insanların birbirlerine nötrleştikleri dünyamızı biraz olsun hümanistleştirilecek en önemli tutumun bu toplumsal; dünyasal; yani temelde insansal sağduyudan geçtiğini kabul etmeliyiz. Bu sağduyuyu canlı tutmak için de, şu ilkeyi yaşam felsefesi haline getirmemiz gerekir; "Çeşitli baskıların ve karşı baskıların insanları şaşkına çevirdiği, hesaplı öldürmelerin gitgide yayıldığı çağımızda, çıkar yol bulmak is-

tiyorsan, kendini bilmekten ve koşullar ne olursa olsun kendini yaşamaktan başka çaren yoktur; insanın olanaklarını kendinde taşıdığını bilinçlendirmekten ve koşullar ne olursa olsun seni köleleştirmeye, bu günün insanlarını köleleştirmeye defter, kitap tutarak uğraşanlara başkaldırmaktan başka çaren yoktur....” (Kuçuradi, 1979; s. 109).

#### 4. Hegel’de özgürlük

Hegel’in diyalektik felsefesinde, evrensel düşünce (idea) ilk aşamada (tez) kendi kendinedir; burada düşüncenin varoluşu bir imkândır. Mantıkî idea adını taşıyan bu evrede akıl kavramlar üretir. İkinci aşamada (antitez) evrensel düşünce, kendi dışında doğadadır ve bu evrede kendi özüne ters düşerek yabancılaşır. Kendinde ve kendi için ide ya da ruh-Geist adını taşıyan üçüncü evrede de (sentez) birey yabancılaşmadan kurtulur. Çünkü, toplumsal unsurları (bütünüyle toplumu) yaratarak kendi bilincine varır; kendisini yeniden bulur.

Diyalektik süreçte, diğer kavramlar gibi özgürlük kavramı önce (mantıkî idea-tez evresinde) bir imkân olarak vardır. Bir imkân olan özgürlüğün gerçekleşmesi ve böylece de yabancılaşmadan kurtulma ancak tarih ve kültür dünyasında; öznel tinin özgür edimleri ve diğer ben’lerle olan karşılıklı etkileşimiyle mümkün olmaktadır. İnsanın (öznel tinin) kendisini tanıması –özgür bir tin olarak tanımlaması– da bu özgür edimlerine bağlıdır.

Hegel’in felsefesinde özgürlük önce kavram yani bir olanak; gizil güç (potens) olarak ortaya çıkıyor ama özgürlüğün kavramsal niteliği, diyalektik sürecin sonunda (sentez aşamasında) insanın özgür edimleriyle canlılık; gerçeklik kazanıyor ve insan sonuçta kendisini özgürce davranan, yaratan, düşünen bir varlık olarak tanımlıyor yani özgürlüğünün ve özgür eylemlerinin bilincine ulaşıyor.

İşte Hegel’in felsefesindeki bu bilinç, insanı, haklarına değerlerine sahip çıkma eylemine götürmesini gerekli gördüğümüz bilinçtir. Ancak, özgürce eyleyebileceğinin (üstelik bunun resmi hakkı da olduğunun) bilincinde olan (liberal) kişiler, özgürlük, insanlık adına başkaldırma yetisi ve edimini sergileyebilirler.

Şimdiye kadar ki veriler ışığında diyebiliriz ki o halde özgürlük belgelerde ifade edildiği gibi *verilmiş* bir şey değil, *yapılacak* bir eser, gerçekleştirilecek bir değer; olgudur; “özgürleşmemizi engelleyen şey.... hiç bir çaba harcamadan özgür olduğumuz kuruntusudur” (Maublanc, 1968; s. 19). O zaman yalnızca evrensel belgeler ve anayasalarla özgürlük

ve haklar korunamaz, asıl kişiler ama bilinçli ve başkaldıran kişiler bu belgelerin teminatı olabilir; yani gerek ulusal gerekse dünyasal boyutta gerçekleşecek sözlü veya eylemsel başkaldırı edimleriyle bu teminatın sürekliliği sağlanabilir. Dünyanın bize çok uzak olan bölgelerinde ezilen, istismar edilen insanlar için bile bir şeyler yapma olanağı araştırmak; yazı ile veya sözle başka insanları uyarmak; protesto gösterileri yapmak ya da en azından onlar için çözüm düşünmek bile birer başkaldırı edimi olup bunlarla ancak dünya insanları arasında sağlıklı iletişim olanağı yaratılıp; özgürlük ve hakların canlı tutulması (özgür insan imajının yaşatılması) sağlanabilir.

### 5. Hümanist dünya yaratmada en önemli unsur; eğitim

İnsan haklarını; insanı koruma bilincini kişilere aşılamanın en önemli ve etkili yolu eğitimidir. Eğitimin her basamağında öncelikle evrensel insan değerlerine öncelik vererek, yeni nesile 'dünya vatandaşlığı' bilincini kazandırmak gereklidir. Tabii insan hak ve değerlerini yalnızca bilgisel boyutta vermek bu bilincin kazanımı için yeterli olmayıp eğitimde bu bilgisel boyuta, değerlerin zedelendiği problem durumlarının görülmesini sağlayacak bir işlevsellik kazandırılmalıdır. Bunun da yolu, ilkokuldan itibaren insan hakları ve özgürlüklerinin bilgisini öğretmenin yanı sıra toplum yaşamında ve dünyanın bir çok yerinde bunların zedelendiği durumları da örneklemektir.

Ashnda eğitim kurumlarının öğretmeyi hedeflediği bilgiler arasında bu evrensel insan değerleri de vardır. Hatta bunların öğretimi için plânlanan belirli dersler de bulunmaktadır, örneğin bizim eğitimimizdeki 'ahlâk' dersi çerçevesinde bu değerler verilmeye çalışılır. Oysa bu değerlerin öğretimi için saptanmış ders veya derslere bile gerek olmadığını düşünmekteyiz. Çünkü örneklerinde gördüğümüz gibi değerlerin sadece ders kapsamında verilmesinin; bunların yaşama geçirilmesinde pek bir faydası olmamaktadır.

'İnsan olmayı'; insan değerlerini yaşatmayı yaşam felsefesi haline getirmiş her öğretmenin, bu felsefe tüm davranışlarına yansıtacağından öğrenciler öncelikle 'olması gerekeni' karşısındaki eğiticinin tutumunda gözleyecekler, böylece de eğiticilerin kişiliğinde; tutumlarında; öğretmen-öğrenci ilişkisinde gerçekleşen sevgi, hoşgörü, dürüstlük gibi değerlerin varlığını ve önemini (söylenmesine gerek kalmadan) kendileri keşfedeceklerdir. Bir fizik ya da matematik öğretmenin davranışları, ders veriş şekli bile öğrencilere insan ilişkileri konusunda mesajlar verip, yeni davranışlar kazandırabilir. Çünkü insan değerlerinin en önemlisi

olan özgürlüğe inanma; özgür davranışlar geliştirme, mevcutla yetinmeme, yeni ufuklu –açılı– düşünme ve davranma gerekliliğini içerdiğinden, bu görüşte olan eğitimciler öğrencilerine kendi davranışlarıyla bu olanakları göstermeye çalışırlar.

Öğrencilerine kendi tutumlarıyla yeni ufuklar açan bu demokratik eğitimci-ustalar böylece onlara olması gereken evrensel bir insan modeli çizmiş olurlar. Sözlü veya yazılı olarak ‘doğru olan davranış; düşünce budur’ şeklinde verilen insan modelinden, bu şekilde öğretmenin kendi davranışlarıyla serimlediği özgür, ideal insan modeli çok daha etkili olur. Buna, değerlerin; özgür düşünmenin ‘doğaçlama’ öğretimi de diyebiliriz. Tabii eğitim sisteminde bu nitelikte öğretmenlerin bulunması tamamen, o öğretmeni yetiştiren toplumun kültürel, siyasal değerlerine bağlı olduğundan öncelikle toplumların hümanist; evrensel değerleri özümseyip; tüm kurumlarını, alışkanlıklarını bu temele dayandırmaları gerekmektedir; çünkü hiç bir toplumun ‘sosyal gerçekleri’ evrensel insan değerlerinin zedelenmesini mazur gösteremez.

İşte, eğitimde insan olma olanaklarını öğrenip, bu olanakların eyleme dönüşmesi gerektiği bilincine sahip olan genç insanlarla insan sorunlarını aşma şansımız artacaktır, Hümanist dünya yaratmanın ön koşulu Fromm’un deyişiyle; her bir insanın insanlığı temsil etmesi, yani bireyselliğini algılaması ve aynı zamanda bu bireyselliği aşip evrensellik deneyine ulaşması gerektiğidir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; özgürlüğü ve diğer insan değerlerini sadece bildirgelerde veya başka resmi belgelerde geçen ‘haklar’ olmaktan kurtarmanın yolu; bu değerlere saygı göstermek; önemseyip yaşamsal, eylemsel olgular haline getirmek yani yaşamın her anında bunları gerçeklemeye çalışmaktır. Öncelikle kendi kişiliğine bütünsel olarak önem veren; kendi seçme, yaratma olanağını; tüm değerlerini farkederek; kendisini seven bir insan diğer insanları da aynı düşüncelerle kucaklayacaktır. Çünkü Fromm’a göre; böyle bir insan diğer insanları kendisi için ne anlama geldiklerine göre değil, kendileri için ne anlama geldiklerine göre sever. Bu düşünceden alınacak önemli mesaj; her türlü konuda, insanın bütünselliğinde değerli olduğunu kabul edip, ona güvenmemiz gerektiğidir. İnsanı bir amaç, otorite olarak görmemizi sağlayacak bu güven, insana insanı otorite –merkez– olmaktan çıkaran, kendisine bağımlı kılan, onun haklarını, değerlerini zedeleyen tüm erklere, uygulamalara başkaldırma hakkını verecektir. İşte tarihte ortaya çıkan liberal eylemlerin dinamiği insanın bu başkaldırı; eylem hakkına (olanağına) duyduğu inanç olmuştur. İnsana güvenen, onun haklarına inanan, li-



beral bilinçli, sağduyulu insanlarla ancak bu liberal eylemlerin yaşatılabileceğine: 'değerli insan' imajının korunacağına ve ancak bu imajla 'bananeçi anlayışın (bana dokunmayan yılan bin yaşasın saplantısının), son bularak, hümanist insanları çoğunlukta olan bir dünya yaratılabileceğine inanmaktayız; çünkü insanlık tarihi boyunca 'insan'; 'değerli insan' imajının yok olmasını önleyen; bu inancı taşıyan insanların, toplumların eylemleri olmuştur.

Liberallığın, liberal eylemlerin insanın en önemli erdemlerinden olduğunun bilincine ancak, tam olarak bireyselleşmiş; kendini gerçekleştirmiş kişiler sahip olabileceğine göre, toplumda bireyselleşmeyi önleyen tüm tabuları kaldıralım, insan istismarlarını önleyelim ve herşeyden önce eğitimde genç nesli olabildiğince bireyselleştirmekten (liberalleştirmekten) korkmayalım.

#### Kaynakça

- Amittay Jacob Ben, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Savaş Yan. Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara, 1983.
- Fromm Erich, *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum*, Çev. N. Arat, Say. İstanbul, 1981.
- Gökberk Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Yan. İstanbul, 1985.
- Hançerlioğlu Orhan, *Felsefe Sözlüğü*. Remzi Yan. İstanbul 1977.
- Hegel, *Tinin Görüngübilimi*. Çev. A. Yardımlı, İdea Yan. İstanbul, 1986
- İnsan Hakları*. B.M. İnsan Hakları ve ana özgürlükleri sağlama-koruma Türk grb. yan. Ankara, 1962.
- Kuçuradi Ioanna, *Sanata Felsefeyle Bakmak*, Şiir-tiy. Yan. Düşün diz. 1. Ankara 1979.
- Montaigne, *Denemeler*. Çev. S. Eyüboğlu, İst. 1979.
- Maublanc Rene, *Özgürlük Sorunları*, Çev. V. Günyol, Çan yan. İst. 1968.
- Öktem Niyazi, *Özgürlük Sorunu ve Hukuk*, İst. Üni. Yan. İstanbul, 1977.
- Rousseau J.J. *Toplum Sözleşmesi*, Çev. V. Günyol, Çan Yan. İstanbul, 1974.
- Sosyal Mümtaz, *Uluslararası Anlayış ve Kitle İletişim Araçları*, Seminer-1980 Hacettepe Ün. Yan. Ankara 1980.